

Camino Cahier 2

Cinema Camino

Inleidingen bij pelgrimsfilms

Suzanne van der Beek & Paul Post (red.)

Camino Academie
2018

Inleiding

1

Suzanne van der Beek, Jasper Koedam & Bart Simmelink

De eerste *expert meeting* die de Camino Academie organiseerde had als thema ‘Pelgrims verhalen’. Die bijeenkomst kondigden wij aan met de woorden:

*Zolang er pelgrims zijn verhalen ze van hun tocht. Die verslagen vormen niet alleen een interessant literair genre, ze zijn ook een unieke toegang tot het fenomeen pelgrimage en de motieven en ervaringen van pelgrims door de eeuwen heen.*¹

Door de jaren heen hebben we het vaak gehad over de verhalen die pelgrims lezen en schrijven – zowel online als offline, zowel op de Camino als achteraf, zowel vroeger als nu. Andere mediaverhalen zijn hierdoor enigszins op de achtergrond verdwenen, terwijl we in de afgelopen jaren toch ook een toename hebben gezien van bijvoorbeeld films over de Camino. De grote variatie in het soort films dat in korte tijd over de Camino is verschenen illustreert dat de interesse voor het pelgrimeren van verschillende richtingen kan komen. Daarom besloten we om onze pijlen eens te richten op een ander genre pelgrimsverhalen en een filmfestival te organiseren rond pelgrimsfilms: Cinema Camino. Op zondag 5 november 2017 stond filmtheater 't Hoogt in de binnenstad van Utrecht in het teken van films over de Camino en het pelgrimeren.

Het samenstellen van het programma bleek een complexe klus. Er is een grote diversiteit aan makers, thema's en uitvoeringen van pelgrimsfilms. Waar geen twijfel over bestond, was dat we de meest bekende film over de Camino wilde vertonen: *The Way* van Emilio Estevez.² Deze film vertelt het verhaal van de zelfverzekerde Amerikaan Tom Avery (gespeeld door Martin Sheen) die besluit de Camino Francés te gaan lopen wanneer zijn meer avontuurlijke zoon Daniel omkomt tijdens een tocht door de Pyreneeën. Het is niet moeilijk te zien waarom deze film zo geliefd is onder pelgrims: de beelden van de wegen en de stadjes zijn een feest van herkenning en de film viert alle typische pelgrimwaarden. Het is een

¹ Zie: www.caminoacademie.nl/agenda/expertmeeting-2014-programma/

² Emilio Estevez (reg.): *The Way*, Icon Entertainment International, 2010.

verhaal over tolerantie, vertrouwen, en het soort vrijheid dat het best wordt samengevat door Daniel wanneer hij tegen zijn vader zegt: *'You don't choose a life, dad. You live one.'*

Hoewel *The Way* een zeer herkenbare film is, zijn er toch ook films die een meer interessante benadering durven te nemen en de kijker uitdagen om nieuwe kanten van de Camino te zien. Het meest extreme voorbeeld is misschien wel *La voie lactée* van de Spaanse regisseur Luis Buñuel.³ Het zal geen toeval zijn geweest dat deze rebelse film verscheen in het jaar van de studentenrevoluties. De film wordt gedragen door Buñuels opstandige insteek, met name zijn afkeer van wat hij ziet als de hypocrisie en de dogma's van de Katholieke Kerk, en werd dan ook niet door iedereen even enthousiast ontvangen. De pelgrimstocht functioneert hier als symbool voor het geheel aan religieus fanatisme en het gehuichel dat hij aan de kaak wil stellen. Toch is het geen uitgesproken boze film, eerder een grappige – waarin speels wordt omgegaan met heden en verleden, met dromen en visioenen, en waarin bizarre ontmoetingen en dialogen de kijker steeds weer uitdagen om betekenis te vinden in de surrealistische werkelijkheid van deze pelgrims.

Een andere manier om de kijker een nieuwe blik te geven op de Camino is om juist niet te vervreemden, maar om de kijker heel dichtbij te brengen, zoals Freddy Mouchard doet in zijn *Compostelle, le chemin de la vie*.⁴ Hij weet de kijker bijna het scherm in te zuigen door prachtige beelden van de route naar Santiago te combineren met de stemmen van pelgrims die we nooit te zien krijgen. De combinatie zorgt voor een poëzie die een doorsnee documentaire zelden bereikt. De beelden worden onderbroken met scènes die van de kijker een interpretatie verwachten: een marionet die als pelgrim langs de Camino loopt, beelden van spelende kinderen in de natuur, of een spelletje ganzenbord. Mouchard vraagt je dus op zijn eigen manier opnieuw naar de Camino te kijken.

Mouchards documentaire is des te interessant, omdat in de meeste pelgrimsfilms juist de pelgrims zelf centraal staan. Zo ook in de komische film *Ich bin dann mal weg* geregisseerd door Julia von Heinz.⁵ Een man gaat op pad, zoals zo veel pelgrims, om dichterbij zichzelf te komen. Hij vertrekt met de vraag: "Wie ben ik eigenlijk?" Velen zullen de plot van deze film al kennen, omdat het gebaseerd is op de gelijknamige bestseller van de Duitse komiek Hape Kerkeling die in 2006 verscheen. Maar de film is geen een-op-een-verfilming van het boek. Er worden verschillende nieuwe personages geïntroduceerd en ook de toon is iets anders.

³ Luis Buñuel (reg.): *La voie lactée*, Greenwich Film Productions, 1969.

⁴ Freddy Mouchard (reg.): *Compostelle, le chemin de la vie*, Betel Films, 2015.

⁵ Julia von Heinz (reg.): *Ich bin dann mal weg*, Gesellschaft für feine Filme, 2015.

Waar het boek voor het grootste deel bepaald wordt door de komische opmerkingen van de schrijver, probeert de film iets meer diepgang in het verhaal te brengen. Dit gebeurt onder andere door een serieuze blik te werpen op Hape's kindertijd en zijn veranderende relatie tot een God die hem vroeger zo vertrouwd was. Via deze overdenkingen en gesprekken met verschillende andere pelgrims, probeert hij zichzelf beter te begrijpen.

Tot nu toe bekeken we met name films die zich afspelen op de tegenwoordige Camino, maar een van de grote aantrekkingspunten van de tocht is ook juist haar lange geschiedenis. De politieke geschiedenis van de route en het leven van de middeleeuwse pelgrim spreken velen tot de verbeelding. Zo ook voor Cees Nooteboom, die niet alleen een boek schreef over zijn reizen door historisch Spanje,⁶ maar er samen met Hans Keller ook een documentaire over maakte. De documentaire *Geschiedenis van een tocht*⁷ is het verslag van hun reis van Haarlem naar Santiago, een reis door Frankrijk en Spanje, maar met name ook door duizend jaar cultuurgeschiedenis. De heren wijzen aan hoe de middeleeuwse pelgrim over dezelfde paden trok die er nu nog liggen en hoe deze geschiedenis te herkennen is in de huidige landschappen en gebouwen. Ze openen de wereld achter de Camino zoals de tegenwoordige pelgrim die ziet.

Tot slot nog een pelgrimfilm die zich richt op een andere kant van de geschiedenis van de Camino: de Spaanse animatiefilm *O Apóstolo* (2012) van Fernando Cortizo speelt in op de vele mythen en legendes die vroeger (en nu soms nog steeds) de ronde deden in Galicië en Asturias.⁸ In het dorpje Xanaz (een echt bestaand dorpje langs de Camino Primitivo) verdwijnen regelmatig pelgrims op mysterieuze wijze. Wanneer de ontsnapte gevangene Ramon zich voor doet als pelgrim om zijn straf te ontvluchten, komt ook hij terecht in het dorpje waar zich iedere nacht een luguber ritueel voltrekt. De indrukwekkende animatie en de grimmige sfeer van de film, maken het een bijzondere bijdrage aan de verzameling pelgrimsfilms. (Leuk weetje: de animatie in deze film werd gedaan door de Nederlandse animatiestudio Pedri Animation.)

Zie ik het goed dat jullie alle vertoonde films kort noemen of behandelen behalve *walking the camino*, *hawinkels* en *tosca*? Zou mooi zijn die drie er nog even in te schrijven?

Pelgrimsfilms kunnen dus meer dan enkel herinneringen oproepen met mooie beelden van de route, ze laten ons ook juist nieuwe kanten zien van de tocht en

⁶ Cees Nooteboom: *De omweg naar Santiago*. Amsterdam: Uitgeverij Atlas, 2011 [1992].

⁷ Hans Keller (reg.): *Geschiedenis van een tocht*. VPRO, 1990.

⁸ Fernando Cortizo: *O Apóstolo*, Artefacto producciones, 2012.

het leven op de Camino. En dat doen ze allemaal op hun eigen manier. Cinema Camino wilde juist deze diversiteit van pelgrimsfilms laten zien met de vertoning van verschillende soorten films: speelfilms, documentaires en animatiefilms: van drama tot komedie, van poëzie tot surrealisme en horror, en van persoonlijke tot historische en spirituele verhalen. Om te duiden hoe deze films begrepen kunnen worden in een bredere culturele of sociale context, nodigde de Camino Academie wetenschappers en experts uit verschillende disciplines uit om de films in te leiden. In dit Camino Cahier zijn enkele van deze inleidingen gebundeld.

Paul Post, voorzitter van de Camino Academie en hoogleraar Rituele Studies aan Tilburg University, bespreekt de documentaire *Walking the Camino* van Lydia Smith (2014) in het kader van pelgrimsmotieven. Waarom gaat een pelgrim op pad? Wat beweegt de moderne pelgrim? Aan de hand van verschillende voorbeelden en casussen schetst hij een beeld van de ervaringenclusters die pelgrims motiveren naar Santiago te vertrekken.

In de tweede bijdrage verkent **Janieke Bruin-Mollenhorst**, promovenda aan Tilburg University, ontwikkelingen in de Nederlandse uitvaartcultuur en moderne asbestemming. Deze verkenning biedt een achtergrond bij een belangrijk thema in de film *The Way* (Emilio Estevez, 2010), waarin vader Tom naar Santiago vertrekt met de as van zijn overleden zoon Daniel. Wat is de relatie tussen de nabestaande en de as van een dierbare overledene? En hoe uniek is die relatie eigenlijk?

Voor de meest experimentele film van de dag, *La voie lactée* (Luis Buñuel, 1969), verzorgde **Gijs Mulder** een inleiding in de complexe imaginaire wereld van de regisseur. Mulder, universitair docent Spaanse taal en cultuur aan de Radboud Universiteit in Nijmegen en vertaler van het boek *Buñuel over Buñuel*, neemt ons mee langs een aantal prominente katholieke thema's in de film, maar schetst ook hoe de film een reflectie is van Buñuels politieke opvattingen.

De bundel wordt afgesloten door de inleiding van **Tom van Nuenen**, universitair docent aan Tilburg University en gepromoveerd op een onderzoek naar moderne reisverslagen. Zijn inleiding bij de film *Geschiedenis van een tocht* (Hans Keller, 1986) gaat in op Cees Nooteboom als reiziger, de manier waarop hij zwerft en verdwaalt zonder echt aan te willen komen en de verbeelding die voor de reiziger soms belangrijker is dan de werkelijkheid.

Dit Camino Cahier is het tweede in een serie publicaties die een podium bieden voor verslagen van bijeenkomsten, maar ook voor andere publicaties gerelateerd

aan de initiatieven van de Camino Academie. De Cahiers zullen steeds een beperkte hard copy oplage krijgen en verder als open access publicatie beschikbaar zijn via de website van de Camino Academie (www.caminoacademie.nl). Hier is ook een verslag te vinden van de discussies die tijdens het filmfestival ontstonden naar aanleiding van de hier gepresenteerde verhalen. De Camino Cahiers worden financieel mogelijk gemaakt door de samenwerking met het [Nederlands Genootschap van Sint Jacob](#).

Oktober 2018